

SLAM NANCINA GÖRE EHİTLİK

Hasan KURT¹

ÖZET

“ slam nancına Göre ehitlik” adını taşıyan bu makalede öncelikle ehit kelimesinin sözlük ve terim anlamları belirlenmiştir. Hem sözlük hem de terim anlamları itibarıyla Kuran-ı Kerim’de ve Hadis-i şeriflerde zikredilen ehit kelimesi tespit edilerek çeşitli bağlamlar altında değerlendirilmiştir. Makalenin son kısmında ehitliğin çeşitleri ve hükümleriyle ilgili slam alimlerinin görüşleri incelenmiştir.

Günümüzde yaşanan çeşitli olaylar sebebiyle sık sık gündeme gelen ve mahiyeti itibarıyla daha ziyade naslar ışığında açıklanması gereken ehitlik kavramı bazen yanlış anlamlarda kullanılabilir. Bu makale konuyla ilgili ayet ve hadisler esas alınarak ehitlik konusunun doğru anlaşılmasına katkıda bulunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalam, ehit, slam, inanç, Kuran

¹ Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi DKAB email: hakurt71@hotmail.com

MARTYRDOM; ACCORDING TO ISLAMIC BELIEF**ABSTRACT**

In the article titled as “ Martyrdom according to Islamic Faith”, its meaning and indications are explained. Term martyrdom is discussed under the several subtitles by defining its usage in the Quran and the Hadith. At the end of the article, varieties of martyrdom and its judicial statutes according to Islamic scholars are examined.

The concept of martyrdom, which is becoming subject of debates because of several incidents in recent days, sometimes might be used in an unappropriate way although it should be explained under Islamic law. Thus this article is prepared in order to make contribution to its accurate usage on the base of relevant Quranic verses and the Hadithes.

Key Words: Kalam, martyr, slam, faith, Quran

1.1. Etimoloji

Arapça lügatlerde ehîd kelimesiyle ilgili çe itli görü ler ileri sürülmü , bu konuda geni açıklamalar yapılmı tır. ehitlik konusunun do ru anlaşılması için öncelikle sözlük ve terim anlamları belirlemek gerekmektedir.

1.2. ehîd Kelimesinin Sözlük Anlamı

ehîd kelimesi Arapça “ -h-d” fiil kökünden türetilmi bir sıfattır. Bir yerde hazır bulunmak, bir olaya ahit olmak, bilmek, do ru bilgi vermek, ahitlik yapmak, onaylamak ve yemin etmek gibi çe itli anlamlara gelen “ -h-d” fiilinin ism-i fâili “ âhid”, mübala alı ism-i fâili veya

sıfat-ı mü ebbehesi “ ehîd”, mastarı da “ ehâdet”tir. Genellikle âhid kelimesinin ço ulu “ uhûd” veya “ âhidûn”, ehîd’in ço ulu ise “ ühedâ” veya “e hâd”, ehâdetin de “ ehâdât” ekinde kullanılır. Aynı fiilin mimli mastarı olan “me hed” kelimesi, hazır bulunu veya ehîd olunan yer, ism-i mefûlü olan “me hûd” kelimesi de mü ahede edilen, ahitler önünde gerçekte en olay anlamındadır. te “ -h-d” fiil kökünden türetilen bu kelimelerin hemen hemen hepsi hazır bulunma ve ahitlik etme anlamlarında birle mektedir.² Buna göre mübala a ifade eden “ ehîd” kelimesi, çok iyi bilip ahitlik eden, çok iyi görüp hazır bulanan manalarına gelmektedir. Aynı kelime Türkçede ehit ekinde kullanılmaktadır.

ehit kelimesi Kur’an-ı Kerim’de çe itli fiil kiplerinden³ ba ka âhid⁴, âhidûn⁵, uhûd⁶, ehîd⁷, ehîdeyn⁸, e hâd⁹, ühedâ¹⁰, ehâdet¹¹,

² Ferâhidî, Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn mürettiben alâ hurûfi'l-mu'cem*, thk.: Abdülhamîd Henrâvî, Dârü'l-Kütübi'l- İmiyye, Beyrut 2003, c. II, s. 363; bn Fâris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga*, thk.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Fikr, Mısır 1979, c. III, s. 221-222; Zemah erî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b.Ömer, *Esâsü'l-Belâga*, thk.: Muhammed Bâsil Uyûnussûd, Dârü'l-Kütübi'l- İmiyyer, Beyrut 1998, c. I, s. 527; Tehânevî, Allâme Muhammed Ali, *Mevsûatü ke âfi istulâhâti'l-funûn ve'l-ülüm*, thk.: Ali Dahrûc vd., Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996, c. I, s. 1043; Ebu'l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsâ el-Hüseynî, *el-Külliyât mu'cemü fi'l-mustalahâti furûgu'l-lugaviyye*, thk Muhammed el-Mısırî vd., Messesetü'r-Risale, Beyrut 1998, s. 527.

³ Bkz. Bakara 2/84, 185, 204, 282; Al-i mrân 3/18, 52, 64, 70, 81, 86; Nisâ 4/6, 15, 166; Mâide 5/111; En'âm 6/19, 130, 150; A'râf 7/37, 172; Tevbe 9/107; Hûd 11/54; Yûsuf 12/26, 81; Kehf 18/51; Enbiyâ 21/61; Hac 22/28; Nûr 24/2, 8, 24; Furkân 25/72; Neml 27/32, 49; Yâsîn 36/65; Fussilet 41/20, 21, 22; Zuhruf 43/19, 86; Ahkâf 46/10; Ha r 59/11; Münâfikûn 63/1; Mutafifîn 83/21.

⁴ Hûd 11/17; Yûsuf 12/26; Ahzâb 33/45; Ahkâf 46/10; Fetih 48/8; Müzemmil 73/15; Bürûc 85/3.

⁵ Al-i mrân 3/53, 81; Mâide 5/83, 113; Tevbe 9/17; Enbiyâ 21/56, 78; Kasas 28/44; Sâffât 37/150.

⁶ Yûnus 10/61; Müddesir 74/13; Bürûc 85/7.

⁷ Bakara 2/143, 282; Al-i mrân 3/98; Nisâ 4/33, 41, 72, 79, 159, 166; Mâide 5/117; En'âm 6/19; Yûnus 10/29, 46; Ra'd 13/43; Nahl 16/84, 89; srâ 17/96; Hac 22/17, 78; Kasas 28/75; Ankebût

ehâdât¹², me hed¹³ ve me hûd¹⁴ eklindeki türevleriyle birlikte yaklaşık yüz atını yerde, esma-i hüsnâ anlamı ile beraber sadece ehîd kelimesi ise otuz be civarında geçmektedir.¹⁵ ehit ve bütün bu türevleri Kur'an-ı Kerim'de genel olarak hazır olmak, bilmek, ahitlik ve yemin etmek eklinde sözlük anlamlarına uygun olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte ehit kelimesi Kütüb-i Sitte olarak ifade edilen muteber hadis kitaplarında hem sözlük hem de terim anlamlarıyla çokça zikredilmektedir.¹⁶ Dolayısıyla Kur'an ayetlerindeki bizzat ehit kelimesinin geçtiği yerlerde terim olarak ehitli in tanımıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1.3. ehitli in Terim Anlamı

İslam alimleri ehitli in terim anlamıyla ilgili çeşitli açıklamalar yapmış, bu konuyu inceledikleri bölümlerde ehitli in tanımından ziyade öldürülen kişiye niçin ehîd ismi verildiği üzerinde durmuşlardır. Terim olarak Allah yolunda öldürülen mümin kişiye ehit denilmektedir.

⁸ 29/52; Ahzâb 33/55; Sebe 34/47; Fussilet 41/47, 53; Ahkâf 46/8; Fetih 48/28; Kâf 50/21, 37; Mücadele 58/6; Bürûc 85/9; Âdiyât 100/7.

⁹ Bakara 2/282.

¹⁰ Hûd 11/18; Mü'min 40/51.

¹¹ Bakara 2/23, 133, 143, 282; Al-i İmrân 3/99, 140; Nisâ 4/69, 135; Mâide 5/8, 44; En'âm 6/144, 150; Hac 22/78; Nûr 24/4, 6, 13; Zümer 39/69; Hadîd 57/19.

¹² Bakara 2/140, 282, 283; Mâide 5/106, 107, 108; En'âm 6/19, 73; Tevbe 9/64, 105; Ra'd 13/9; Mü'minûn 23/92; Nûr 24/4, 6; Secde 32/6; Zümer 39/46; Zuhuruf 43/19; Haşr 59/22; Cum'a 62/8; Tegâbûn 64/18; Talak 65/2; Me'âric 70/33.

¹³ Nûr 24/6, 8.

¹⁴ Meryem 19/37.

¹⁵ Hûd 11/103; srâ 17/78; Bürûc 85/3.

¹⁶ Bkz. Muhammed Fuad Abdülbakî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Matbaatü Darü'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire 1364, s.388-390; Râgıb İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, thk.: Muhammed Seyyid Keylânî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ts., s. 267-269.

¹⁷ Bkz. Wensinck, Arent Jean, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-hadisi'n-nebevî*, Leiden : E. J. Brill 1955, c. III, s. 185-203.

dir.¹⁷ Bu tanımı biraz daha geni leten Seyyid erif Cürçânî' (ö. 816/1413) ise ehidi, herhangi bir diyet gerektirmeyecek ekilde haksız yere öldürülen, bulu a ermi her temiz Müslüman olarak tanımlar.¹⁸

slam bilginleri tarafından Allah yolunda öldürülen ki iye ehit denmesinin sebepleri öyle açıklanmaktadır:

1- Rahmet melekleri ehidin, yıkanmasına ve ruhunun cennete gitmesine ahit oldukları için bu ki iye ehit denmi tir.

2- Cennete girece ine dair hem Yüce Allah hem de melekler kendisi hakkında ahitlik yapacağı için, bu ki iye ehit denmi tir.

3- Kıyamet gününde Hz. Peygamberle (sav) birlikte, geçmi ümetler hakkında ahitlik etmesi istenece i için bu ki iye ehit denmi tir.

4- ehit olarak dü tü ü toprak da kendisi lehine ahitlik yapacağı için bu ki iye ehit denilmi tir.

5- Ölmeyip Allah'ın huzurunda bir ahit gibi diri ve ya ıyor oldu u için kendisine ehit denmi tir.

6- Ölünceye kadar Allah'ın emrine göre do ruluk üzerinde oldu una dair ahitlik edildi i için ehit denmi tir.

7- Allah'ın, öldürülmesine kar ılık kendisine hazırlamı oldu u ikramları görüp ahit oldu u için ehit denilmi tir.¹⁹ Görüldü ü gibi bu

¹⁷ bn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr vd., Dârü'l-Meârif, Kahire, ts.c. IV, s. 2350; Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, tahk.: Abdülalim et-Tahâvî, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Kuveyt 1984, c. VIII, s. 254; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s.527.

¹⁸ Cürçânî, Seyyid erif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985, s. 135.

¹⁹ Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-Luga*, tahk.: Abdülhalim en-Neccâr, ed-Dârü'l-Misriyye, Mısır 1964, c. VI, s. 73-74; bn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 2350; Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, tahk.: Abdülalim et-

açıklamalar ehit kelimesine fail anlamında ahit olan veya meful anlamında kendisine ahit olunan ekinde verilen manalara göre de iklik göstermektedir.

Esas itibariyle Allah yolunda öldürülen kişiye ehit denilirken daha sonra Hz. Peygamber'in (sav) bazı hadisleri delil gösterilerek ehitliğin anlam çerçevesi genişletilmiştir. Buna göre karın ağrısı, bozulma, yanma gibi afet ve hastalıklar sebebiyle ölen müminler de ehit kabul edilmiştir.²⁰

Yüce Allah'ın esmâ-i hüsnâsı veya sıfatlarından biri olarak ehîd,²¹ hiçbir şey ilminden gizli kalmayacak şekilde çok iyi bilen, ahitliğininde emîn olan manasına gelmektedir. Allah'ın gizli ve açık olan her şeyi bildiğini ifade eden ayetler²² Allah'a nispet edilen ehîd ismine, her şeyi aslına uygun, tam olarak bilen anlamı kazandırmıştır.²³

İslamiyet'ten önceki Yahudilik, Hıristiyanlık ve Sih dinlerinde de kullanılan ehit kelimesi batı dillerinde "âhit" anlamında Grekçe martu(y)stan türeyen ve buradan Latince'ye geçmiş martıy, martirer kelimeleriyle karışılmaktadır. Eski Yunan ve Roma gelenekleriyle Hint ve Çin kökenli dinler de ise inanç ya da yüce bir amaç uğruna kişinin kahra-

Tahâvî, *Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt*, Kuveyt 1984, c. VIII, 254; Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s.527.

²⁰ bn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 2350; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, c. VIII, s.255.

²¹ Al-i mrân 3/98; Mâide 5/117; En'âm 6/19; Yûnus 10/, 46; Hac 22/17 vd...

²² En'am 6/73; Tevbe 9/94, 105; Ra'd 13/9; Mü'minûn 23/92; Secde 32/6; Sebe 34/3; Fâtr 35/38; Zümer 39/46 vd..

²³ Ezherî, *Tehzibü'l-Luga*, c. VI, s. 75; Râgıb İsfahânî, *Müfredât*, s. 267-268; bn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c. IV, s. 2348. Esmâ-i Husnâ'dan olan ehîd kelimesi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Topaloğlu, Bekir, "ehîd", *DA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 428.

manca kendi hayatına son vermesi anlamında dini bir intihar olarak tanımlanmaktadır.²⁴

Netice itibari ile İslami bir terim olarak ehit, Allah yolunda öldürülen müminlere verilen isimdir.

2. Kur'an-ı Kerim'de Ehitlik

Kur'an-ı Kerim'de ehit kelimesi, daha ziyade âhit veya hazır bulunma anlamlarına geldiğinden terim olarak ehit kavramı “ka-te-le” fiilinin meçhul haliyle Allah yolunda öldürülme anlamında ifade edilmektedir. Bu manada ehitlikle ilgili belirlenebilen ayetleri iki başlık altında incelemek mümkündür:

2.1. Ehitlerin Ölümsüzlüğü

Kuran-ı Kerim'de bu anlamda ehitlikten bahsedilen ilk ayet Bakara suresinde yer almaktadır. Yüce Allah: “Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin, zira onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz,”²⁵ buyurmaktadır. Önemli kelimeler ve tefsir alimlerinden Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1209) yaptığı açıklamalara göre Bedir'de ehit olan on dört Müslümanla ilgili ashap falanca filanca öldü demişlerdi. Kâfirler, mürikler ve münafıklarda, kendi aralarında, bu insanlar din ve Hz. Muhammed (sav) uğruna karıksız yere kendilerini öldürüyorlar, ekinde konu muşlardı. Bunun üzerine Yüce Allah bahsi geçen ayetle ehitler hakkında, ölümlerini yasaklamıştır. Zira Allah sevaplarını kendilerine ulaştırmak için ehitleri tekrar bedenleriyle birlikte diriltmiştir ki bu durum itaatkâr kullara aldıkları sevabın kabirlerinde bile ulaştırma i arettir. Zira herhangi bir canlılığın var olması için vücut şarttır.

²⁴ Gürkan, Salime Leyla, “ehit”, *DA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 431.

²⁵ Bakara 2/154.

Yüce Allah bütün parçaları bir araya getirmeden de her birinden canlıyı tekrar yaratabilir. Allah ehitleri görülmez oldukları halde de diriltilir.²⁶ Bu açıklamaya göre ölü denilmesi yasaklanan ehitlerin diri oldu u konusu Yüce Allah'ın kudretiyle gerçekle en bir olay olarak açıklanmaktadır.

Di er bir ifadeyle bu ayette Yüce Allah, ehitlerin kendi âlemlerinde canlı olduklarını ve rızıklandırıldıklarını bildirmektedir. Burada bütün müminlere de bir i aret bulunmakla birlikte Kur'an'da bu durumun özellikle ehitlere tahsis edilmesi onların üstünlü ünü ve erefini göstermektedir.²⁷ Ölen ki i nimetleri bilip onlardan lezzet alamaz. Oysaki Allah yolunda öldürülen ki i canlı ve cennet nimetleri içerisinde güzel bir hayat sürdürmektedir. ehitler berzah âleminde bu nimetlere mazhar olmaktadır. Kabirde müminlerle Allah yolunda öldürülen ki ilerinin durumları farklıdır. Zira müminler orada cennet nimetlerini sadece görebildikleri için onlara ula maya gayret ederler. Hâlbuki ehitler ayette açıklandı ı gibi, berzah âleminde bile cennet nimetlerinden yararlanırlar.²⁸ Buna göre ehitlerin di er müminlerden farkları kabirde cennet nimetlerinden istifade edebilmeleridir.

Al-i mran suresinde ehitlerin diri oldu undan bahseden bir ayet de udur: “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis

²⁶ Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîrû 'l-kebir/ Mefâtihü 'l-gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, c. 4, s.160-161.

²⁷ bn Kesîr, Ebû'l-Fida madüddin smail b. Ömer *Tefsîrû 'l-kur'ani 'l-azim*, thk Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Mektebetü Evlâdi' - eyh li't-Türas, Kahire 2000, c. 2, s. 128.

²⁸ Taberî, Ebû Cafer bn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü 'l-beyân fi tefsiri 'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Derâseti'l-Arabiyyeti ve'l- slamiyyeti, Kahire 2001, c. 2, s. 699, 701.

onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”²⁹ Yüce Allah, bu ayet-i kerimede de, ehitlerin cennette diri ve rızıklanmakta olduklarını haber vermektedir. Her ne kadar ehitler ölmü ve cesetleri toprakta ise de di er müminler gibi ruhları diridir. ehit oldukları andan itibaren cennet nimetleriyle rızıklandırıldıklarından dolayı üstün özelli e sahip olmu lardır. Bazılarına göre ehitlerin hayatta olmaları, kabirlerinde onlara ruhlarının geri verilip nimetlenmi olmalarıyla gerçekleşir. Çünkü ehitler cennette olmadıkları halde onun meyvelerinden yararlanır ve kokusunu alırlar. Bazıları bunun mecazi bir ifade oldu unu söylese de Yüce Allah'ın, “bilakis onlar diridirler”, buyurması ehitlerin diri olduklarını ve rızıklandırıldıklarını, rızık da sadece canlı olanlara verildi ini gösterir.³⁰ Nitekim önemli kelam ve tefsir alimi Zemah erî'ye (ö. 538/1144) göre de ehitler di er canlılar gibi rızıklanır, yerler ve içerler. Bu durum onların diri olduklarını tekit eder, Allah'ın rızığıyla nimetlenmi olduklarını gösterir.³¹ Buna göre ehitler mahiyet ve boyut bakımından özel bir alemde diri olup bol nimetlerle rızıklandırılırlar.

2.1. ehitli in Mükâfatı

Kur'an'da ehitlere verilen mükâfatlardan bahseden ilk ayet, Al-i mran suresinde yer alır: “Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, size Allah'tan onların topladıklarından hayırlı bir ma firet ve rahmet var-

²⁹ Âl-i mrân 3/169.

³⁰ Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b Ebi Bekir, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an ve'l mübeyyîni Lemâ tedammenahü mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*, thk. Muhammed Rahvan Arkusûsî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2006, c. 5, s. 408-409.

³¹ Zemah erî, Ebû'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *el-Ke âf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvili fi vücûhi't-te'vil*thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-Ubeykân, Riyad 1994, c. 1, s. 658.

dır”.³² Bu ayet-i kerimede Allah yolunda ölme veya öldürülmenin ya amaktan, insanların bu dünyada kazandıkları mal, makam, güç ve dünya menfaatlerinden çok daha iyi oldu u haber verilmektedir. Zira ehitlikte Allah'ın ba ı laması ve rahmeti vardır ki bu insanların kazandı ı pek çok eyden daha iyidir. Allah müminleri, bu affedilme ve merhamete yönlendirirken bunu ahsi üstünlüklerine veya insani de erlere göre de il, Allah'ın katında olanlara bırakıyor. Burada müminlerin kalplerini bizzat kendi rahmetine ba lıyor ki bu durum insanların ba landı ı de erlerden ve bütün kazandıkları eylerden daha iyidir.³³ Görüldü ü gibi bu ayette ehitlik makamının dünya malı, para ve makamından çok daha üstün oldu u vurgulanmı tır.

Yine Al-i mran suresinde ehitlerle ilgili “Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamı olan ehit karde lerine de hiçbir keder ve korku bulunmadı ı müjdesinin sevincini duymaktadırlar”³⁴ buyrulmu tur. Bu durum da ehitlikte Allah'ın kuluna bir yardımı, nimetlere mazhar kılması ve di erlerinden üstün tutmasıdır. Buna göre ehitlere, geride hayatta kalan müminlerin veya gelecekte ehit olacakların nihayet korku ve üzüntüden kurtulup mutlu olacakları müjdenince onlar buna çok sevinirler. Demek oluyor ki, Yüce Allah geride kalanların üzüntü ve sıkıntılarını da ehitlere bildirmeyecek veya bildirdi i ekilde onları o üzüntüden koruyacak. Çünkü onlar kendilerine hiçbir korku

³² Âl-i mrân 3/157.

³³ Kutub, Seyyid, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dârü' - urük, Kahire 2003, c. 4, s. 499.

³⁴ Âl-i mrân 3/170.

olmayanlar ve üzölmeyecek olanlardır.³⁵ Buna göre ehitler dünyadaki sevdiklerinin sevinçlerinden haberdar olup mutlu olurlar.

Nitekim daha sonra gelen “Onlar, Allah'tan gelen nimet ve keremin; Allah'ın, müminlerin ecrini zayı etmeyece i müjdesinin sevinci içindedirler,”³⁶ ayeti de bu durumu açıklamaktadır. Öyle anlaşıyor ki ehitler geride kalanların mutluluklarına sevindikleri gibi Yüce Allah'ın nimetleri ve müjde vermesiyle de sevinirler.

Al-i mrân suresinde ehitlere verilen nimetlerden bahseden son ayette Yüce Allah “Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpı tılar ve öldüröldüler; ant olsun, ben de onların kötölüklerini örtece im ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyaca ım”³⁷ buyurmaktadır. Bazı müfessirlere göre bu ayette zikredilen günahların ortadan kalkması, günahların tesirlerinin kalplerden ve hafızalardan kaldırılmasıyla olacaktır.³⁸ Buna göre erkek ve kadın ayrımı yapılmaksızın Allah yolundan cihat edenlerin günahlarının örtölece i onlara cennet nimetleriyle ödöl verilece i anlaşılmaktadır.

Aynı konuda ehitlerin zikredildi i di er bir sure de Nisâ' suresidir. Bu surede Yüce Allah: “Kim Allah'a ve Resul'e itaat ederse i te onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulundu u peygamberler, siddıklar, ehitler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır”³⁹

³⁵ Zemah erî, *Ke âf*, c. 1, s. 658; Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Ne riyat, İstanbul 1979, c. II, s. 1230-1231.

³⁶ Âl-i mrân 3/171.

³⁷ Âl-i mrân 3/195.

³⁸ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, c. 6, s. 3; bn Kesîr, *Tefsirü'l-kur'ânî'l-azim*, c. 3, s. 307-308; Alûsî, Ebü'l-Fadl ehâbeddîn Seyyid Mahmûd b. Abdullah, *Rûhü'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-seb'î'l-mesânî*, Dâru hyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut ts. c. 4, s. 169.

³⁹ Nisa 4/69.

buyurmaktadır. Bahsi geçen bu ayette de şehitlerin ahirette lütuflara mazhar olmaları peygamberler, siddikler ve salih kimselerle beraber arkadaşları olacaktır belirtilmektedir.

Nisâ suresindeki diğer bir ayette Yüce Allah: “Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz”⁴⁰ buyurmaktadır. Seyyid Kutub’a (ö. 1966) göre, Müslüman ancak Allah’ın adını yüceltme adına O’nun yolunda savaşarak öldürülürse şehitlik makamına yükselir. Bundan başka amaçla savaşarak çıkıp ta öldürülene şehit denmediği gibi Allah tarafından herhangi bir mükâfat da alamaz. Böyle birisinin şehit olduğu söyleyenler Allah’a yalan ve iftira etmiş olurlar. Ancak dünya karlında ahireti satın almak isteyenler Allah yolunda savaşır. Bu niyetle yola çıkıp Allah yolunda öldürülen de zafer kazanan da büyük bir ödül kazanır. Kur’an bu yolla ruhları yüceltmeyi kalpleri Allah’ın büyük mükafatına bağlamayı amaçlar. Bu şekilde, korkulan ölüm ile istenen ganimetin gözlerde hiçbir kıymeti kalmaz. Zira hem hayatın hem de ganimetin Allah’ın büyük mükafatı karşısında hiçbir kıymeti yoktur.⁴¹ Buna göre sadece Allah’ın rızasını kazanma amacıyla çıkılan savaşta şehit veya gazilik sevabı vardır. Başka niyetlerle yapılan savaşta ölenlere şehit denmez.

Aynı konuya ilişkin tutan başka bir ayet de şöyledir: “De ki: Siz bizim için ancak iki iyilikten (şehitlik ve gazilikten) birini beklemektesiniz. Biz de, Allah’ın, ya kendi katından veya bizim elimizle size bir azap vermesini bekliyoruz”⁴² Bu ayet, müminlerin başına gelen belalara sevinen

⁴⁰ Nisa 4/74.

⁴¹ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur’ân*, c. 5, s. 707-708

⁴² Tevbe 9/52.

münafıklara karşı verilmiş bir cevap mahiyetindedir. Müslüman savaşta çıktığı zaman malını alıp olup da öldürülürse, geride iyi bir hatıra bırakırken ahirette de Yüce Allah'ın ehitler için hazırladığı büyük nimetleri kazanmış olur. Şayet zafer kazanırsa bu durumda helâl bir ganimet, kahramanlık, saltanat ve kuvvet, iyi bir öhret ve yine ahirette de mükâfata hak kazanır.⁴³ Bu ayette de ehitlik veya gazili in Müslümana hem dünyada hem de ahirette sağladığı faydalar dile getirilmektedir.

Tevbe suresinde ehitlerden bahseden başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşmışlar, öldürmüşler, ölmüşler.”⁴⁴ Böylece inananlar çok kârlı bir alışveriş yapıp geçici dünya hayatını ve kıymeti olmayan dünya malını vermek suretiyle sonsuz hayatı ve hiç bitmeyen cennet nimetlerini satın almış olurlar. Bu Allah'ın fazlı, keremi ve ihsanıdır. Çünkü esasında mal ve can Allah'a aittir.⁴⁵ Burada görüldüğü gibi mal ve can Allah'ın olmasına rağmen onları ehitlerden adeta satın alıyor.

Yüce Allah Hac suresinde de ehitlerle ilgili şöyle buyurmaktadır: “Allah yolunda hicret edip sonra öldürülen yahut ölenleri hiç ümitsiz Allah güzel bir rızıkla rızıklandıracaktır.”⁴⁶ Bu ayette de Allah'ın dine yardım adına bütün zorluklara katlanıp cihat ederken öldürülen veya ölen müminlere güzel rızıklar ve memnun kalacakları yer olan cennet

⁴³ Fahreddin Râzî, *Melâtilhü'l-gayb*, c. 16, s.89.

⁴⁴ Tevbe 9/111.

⁴⁵ Taberî, *Câmiü'l-beyân*, c. 12, s. 5-6; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'an*, c. 10, s. 379-380; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-kur'ani'l-azim*, c.7, s. 291.

⁴⁶ Hac 22/58.

verilece i bildiriliyor.⁴⁷ Nitekim surenin devamındaki ayette Allah (cc) “Allah onları, herhalde memnun kalacakları bir girilecek yere sokacaktır. Allah, kesinlikle tam bir bilgi sahibidir, halîmdir”⁴⁸ buyuruyor. Bu ayetlerde Yüce Allah ehitlere mükafat olarak cennetin verilece ini bildiriyor.

Kur'an-ı Kerim'de ehitlere verilen mükâfatlardan bahsedilen son ayetler de Muhammed suresinde yer almaktadır. Yüce Allah öyle buyurmaktadır:

“Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların yaptıklarını bo a çıkarmaz. Allah onları muratlarına erdirecek, gönüllerini âd edecek. Onları, kendilerine tanıttı ı cennete sokacaktır.”⁴⁹ Buna göre Yüce Allah ehitleri do ru yola kavu turup durumlarını iyile tirecek kendilerini vaat edilen cennete yerle tirecektir. Çünkü Allah, yolunda sava anları memnun olca ı i lerde ba arılı kılar, onların dünyada ve ahirette durumlarını iyile tirerek vaat etti i cennetlerine koyar. Onlar da cennetteki yerlerini görünce dünyadaki yerleri gibi hatırlayacaktır. Yani Allah yolunda öldürülenler daha önce, onların ehit olacaklarını bilen Allah'ın lütfu ile bu kıvama gelmekte, öldükten sonra da Allah'ın dünyada iken kitabında anlattı ı veya oraya girdikten sonra tanıtaca ı cennete girmektedirler.⁵⁰ Buna göre Allah ehitlerin yaptıklarını bo a çıkarmayıp dünyada ve ahirette mutlulu a erdirecektir.

⁴⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 16, s. 618-619.

⁴⁸ Hac 22/59.

⁴⁹ Muhammed 47/4-6.

⁵⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. 21, s. 191-192; Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Komisyon, Diyanet leri Ba kanlı ı, Ankara 2007, c. 5; s.48-49. Geni bilgi için bkz. Zemah erî, *a.g.e.*, c. 5, s. 516-518; Râzî, *a.g.e.*, c. 28, s. 47-48; bn Kesîr, *a.g.e.*, c. 13, s. 62-65; Ebu's-Suûd, Kâdi'l-Kudât ibn Muhammed el- mâdi'l-Hanefî, *r âdü'l-akli's-selîmi ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*, thk Abdulkâdir Ahmed Atâ, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, Riyâd ts., c. 5; s. 141; Alûsî, *a.g.e.*, c. 26, s.42-43.

3. Hadis-i eriflerde ehitlik

Kütüb-i Sitte olarak ifade edilen temel hadis kaynaklarında hem sözlük anlamında hem de terim olarak ehitlik konusuyla ilgili oldukça geni bilgiler yer almaktadır.⁵¹ Ara tırmanın sınırları çerçevesinde tespit edilen bu hadislerden bazılarını ehitli in tarifi, fazileti ve ehitlere verilecek mükâfatlar ekinde çe itli ba lıklar altında incelemek mümkündür.

3.1. ehitli in Tarifi

Hiz. Peygamber'in (sav) ehitlerle ilgili sözleri daha ziyade, hadis kitaplarının cihâd ve siyer, imâra, fedâilü'l-cihâd ve ehâdât gibi çe itli ba lıkları altında zikredilmektedir. Hadislerde de ehitli in tanımı konusundaki temel esas Allah'ın yolunda gayret sarf ederken ruhunu Allah'a teslim etmektir. Bununla birlikte ayetlerden farklı olarak hadislerde ehitli in tanımı biraz daha geni letilmi tir. Ebu Musa'dan (ra) nakledilen bir hadis-i erifte: Peygamber efendimize, ganimet için sava an, an ve eref adına ya da kahramanlık için harp eden üç ki iden hangisinin ehit olabilece i soruldu unda O (sav): 'Kim Allah kelimesinin en yüce olması için sava ırsa o Allah yolundadır'⁵² buyurur. Bu rivayette ehit Allah adının en yüce olması için sava an ki i olarak tarif edilmi tir.

Konuyla ilgili di er bazı hadis-i eriflerde ehit, sadece Allah yolunda sava ırken öldürülen ki i olarak tanımlanmaktadır. Hiz. Peygamber (sav) bunu öyle bir örnekle açıklar: "Biri di erini öldürüp de ikisi de cennete giren u ki ilere Allah güler (razı olur). Bunlardan birisi Allah yolunda sava tı ı halde ehit olur. Sonra Allah onu öldüren di er ki inin tövbesini kabul

⁵¹ Bkz. Wensinck, *el-Mu'cemü'l-müfehres*, c. III, s. 185-203.

⁵² Buhârî, "Cihâd ve Siyer", 15; "lim", 45; Müslim "mâra", 149; Nesâî, "Cihâd", 21; bn Mâce, "Cihâd", 13.

eder: *Müslüman olduktan sonra o ki i de Allah yolunda ehit olur.*⁵³ *Nitekim Âzzat* Resulullah (sav): “Allah yolunda öldürülmü olmam bana, evlerde ve çadırlarda olan her eyin benim olmasından daha sevimlidir”⁵⁴ buyurarak ehitlik arzusunun önemini vurgulamı tır. Buna göre bir mümine Allah yolunda ehit olmak dünyaya ait her eyden daha sevimli gelmektedir.

ehitlerden bahseden bir kısım hadis-i eriflerde ise samimi niyete vurgu yapılmaktadır. Hz. Peygamber (sav): “Kim samimi olarak Allah’tan ehit olmayı isterse yata nda ölse bile Allah onu ehitlik mertebesine ula tırır”⁵⁵ buyurmaktadır. Aynı konuyla ilgili ba ka bir hadiste Allah Resülü: “Kim samimi olarak ehit olmayı isterse öldürülme bile ehitlik yine de kendisine verilir”⁵⁶ buyurmaktadır. Bir di er hadis-i erifte ise “Kim Allah yolunda evinden ayrılır, sonra da öldürülür, atı ve devesi tarafından boynu kırılır, herhangi bir zehirli tarafından ısırılır veya Allah’ın diledi i ba ka herhangi bir musibetle yata nda bile ölse ehit sayılır”⁵⁷ buyrulmaktadır. Bu hadislerde de ehitli in tanımı biraz daha geni letilerek samimi bir ekilde ehitli i isteyen ki i sava dı nda herhangi bir musibetle vefat etse bile hükmen ehit kabul edilmektedir.

Bununla birlikte bazı hadislerde gerçekte kalbinde Allah rızası için ehit olma niyeti olmadı ı halde eklen Allah yolunda öldürülmü ki ilerin kıyamet günü ehit sevabı alamayaca ı da bildirilmektedir. Hz. Peygamber (sav) bu hususu öyle açıklar: “Kıyamet günü ilk önce, ehit

⁵³ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 28; Müslim “ mârâ”, 128.

⁵⁴ Nesâî, “Cihâd”, 30.

⁵⁵ Müslim “ mârâ”, 157; “Cihad”, 156-157; Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 19; Nesâî, “Cihâd”, 36; Ebu Dâvud, “Salât”, 361; bn Mâce, “Cihad” 15.

⁵⁶ Müslim “ mârâ”, 156.

⁵⁷ Ebu Dâvud, “Cihâd”, 15.

edilen ki i hakkında hüküm verilecektir. O ki i Allah'ın huzuruna getirilip kendisine verilen nimetler açıklandı nda rızıkların hepsini hatırlar. Daha sonra da bütün bunlar için ne yaptı ı soruldu unda o da; ehit olancaya kadar Allah yolunda sava tı mı söyler. Bunun üzerine Yüce Allah ona, yalan söylüyorsun, hâlbuki sen kahraman desinler diye sava tın, neticede sana kahraman da denildi, buyurur. Daha sonra bu kimse hakkında hüküm verilerek yüz üstü sürüklenip cehenneme atılması söylenir...⁵⁸ Buna göre gerçek manada ehit olabilmek için öncelikle niyete dikkatler çekilmi tir. Hakiki manada ehit olabilmek için Allah rızasını esas almak gerekmektedir. Böyle halis bir niyete sahip olmayınca eklen Allah yolunda öldürülmü olmak ki iyi ehitlik mertebesine ula tırma maktadır.

Bir kısım hadislerde de ehitli in tanımıyla ilgili tasnifler yapılmı tir. Bunlardan birinde Hz. Peygamber (sav) dört çe it ehitten bahsetmektedir: Birincisi, sa lam imanı olan bir ki i dü manla sava ırken öldürülünceye kadar Allah'a sadık kalırsa bu kimse kıyamet günü herkesin gıpta ile bakaca ı gerçek bir ehit olur. kincisi de yine sa lam bir imana sahip olup da dü manla sava esnasında, vücuduna diken batmı gibi korkudan titrerken bir okla vurulan ki idir ki bu da ikinci derecede bir ehittir. Üçüncüsü ise iyi ile kötü amelleri birbirine karı tırmı ama Allah'a sadık bir mümin, yine dü manla sava ırken öldürülürse üçüncü derecede bir ehit olur. Dördüncü olarak da günahkâr bir mümin dü manla kar ıla ır, Allah'a sadık bir ekilde öldürülürse bu da dördüncü derecede bir ehit olur.⁵⁹ Ba ka bir hadiste de Allah yolunda öldürülme-

⁵⁸ Müslim " mara", 152.

⁵⁹ Tirmizi, "Fedâilu'l-Cihâd", 14.

nin yanında vebadan, iç hastalıklarından, suda bo ularak ya da yıkıntı altında kalarak ölen be ki inin ehit oldu u⁶⁰ belirtilmi tir. Aynı zamanda deniz tutulmasına yakalanan ki inin de ehit oldu u, denizde bo ula na iki ehit sevabı verilece i⁶¹ haber verilmi tir. Buna göre mümin ve Allah'a sadık oldu u halde ölen veya öldürülen ki i ehit olarak tanımlanmakla birlikte sava ta gösterdikleri metanet ve amellerine göre sevap bakımından aralarında derece farklılıkları bulunmaktadır.

Netice itibariyle hadis-i eriflerde ilk a amada ehit, Allah adının en yüce olması için sava an ya da sadece Allah yolunda sava ırken öldürülen ki i olarak tanımlanırken daha sonra gerçekten Allah rızası için ehit olmak isteyen fakat sava dı nda hastalık veya musibet gibi çe itli sebeplerle ölen ki iler de bu tanıma dahil edilmi tir. Bu durumda sa lam iman ve Allah'a sadakat üzerindeyken öldürülen mümin ki iler de ehit olmakla birlikte ahirette amellerine göre farklı derecelere sahip olabilir. Ancak kalbinde ehitlik niyeti ta ımayan ki i Allah yolunda öldürülmü görünse de ehit de ildir.

3.2. ehitlerin Faziletleri

Kur'an-ı Kerim'in ilgili ayetlerinde oldu u gibi hadis-i eriflerde de ehitlerin faziletleri hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Sahih-i Müslim'deki uzun bir hadiste mümin bir kulun ahir zamanda zuhur edecek olan deccala kar ı yaptı ı mücadeleyi detaylı bir ekilde anlatılmaktadır. Bu mücadele neticesinde sa lam imana sahip mümin kulu öldüremeyen deccal onu insanların cehennem zannetti i bir yere atar. Hâlbuki gerçekte cennete giden bu ki i hakkında Hz. Peygam-

⁶⁰ Buhârî, "Ezan" 32. Müslim, " mâra", 164-165, "Salât", 129; Muvatta, "Salâtü'l-Cemaa" 6; Bkz. Buhârî, "Mezâlim ve Gasb", 28; "Ezân", 73; "Cihâd ve Siyer", 29, 30; "Tıb", 30; " ehâdât" 30.

⁶¹ Ebu Dâvud, "Cihâd", 9,10.

ber (sav) “ ehitlik bakımından insanların en üstünü i te bu kimsedir”⁶² buyurmu tur. Buna göre deccal ile mücadele ederken öldürülen ki i ehitlerin en üstünü olmaktadır.

ehitlerle ilgili “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır,”⁶³ ayetinin tefsiri hakkında Peygamber efendimiz öyle açıklama da bulunmu tur: *ehitlerin ruhları ye il ku ların içindedir. Onlara ait ar a asılmı kandiller vardır. ehitler cennette diledikleri yerleri dola ıp bu kandillere girebilirler. Rableri onlara bakıp bir ey istiyor musunuz dedi inde onlar artık daha ne isteyelim, cennette diledi imiz yerleri dola ıyoruz derler. Yüce Allah aynı soruyu üç defâ tekrarlayınca, onlar da, ruhlarının tekrar bedenlerine gönderilerek Allah yolunda tekrar öldürülmek isterler. Bunun üzerine Allah da onları kendi hallerine bırakır.⁶⁴ Bu konuya açıklık getiren ba ka bir rivayette Allah Resülü, “Öldükten sonra Allah katında hayır kazanan hiçbir kimse, dünyaya tekrar dönmek, dünya ve dünyadaki eylere sahip olmak istemez. Ancak konumunun üstünlü ünü gören ehit bunların dı ındadır. O ise dünyaya dönüp tekrar ehit olmayı ister” demi tir.⁶⁵ Buna göre cennette diledi i gibi dola ıp Allah’ın nimetlerine mazhar olan ehitler bu üstün konumlarını gördükleri için tekrar ehit olmak suretiyle aynı duyguyu yeniden ya amak isterler.*

Babasının ehit olmasına üzülen bir sahabenin a lamasına müsaade eden Hz. Peygamber (sav): “Siz a lasanız da a lamasanız da yerden kaldırınc-

⁶² Buhârî, “Fezâilü’l-Medine”, 9; Müslim “Fiten” 113.

⁶³ Âl-i mrân 3/169.

⁶⁴ Müslim “ mara”, 121. Bkz. Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 6, 21; Müslim “ mara”,109.

⁶⁵ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 5, 21; Müslim “ mara”, 108,109; Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 13; Nesâî, “Cihâd”, 30.

*ya kadar melekler kanatlarıyla onu sürekli gölgelendirmektedir*⁶⁶ buyurmu tur. *Yine ba ka bir rivayette Allah Resulü evladı ehit olan bir anneye, “Cennet içinde pek çok cennetler vardır, senin Bedir’de ehit olan evladın Firdevs cennetine girmi tir”*⁶⁷ demi tir. Bu hadislerden de anlaşıldığına göre meleklerin gölgelendirdiği ehitler diğer müminlere göre cennette daha üstün bir durumda yer almaktadır.

3.3. ehitlerin Mükâfatı

ehitlerle ilgili hadislerde onlara memnun ve hoşnut olacakları pek çok mükâfatlar verileceği bildirilmektedir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Hz. Peygamber’in (sav) haber verdiği gibi, Yüce Rabbimiz, Allah yolunda savaşan öyle bir kimseyi hayretle seyrederek (ondan razı olur): Savaşta arkadaşlarının bozguna uğradığını gördüğü halde kaçmayıp geri dönerek öldürülünceye kadar dümanla çarpışmıdır. Allah (cc) bunun üzerine meleklerle şöyle der: *“Ukuluma bir bakın, benim katındaki mükâfatı ve cezayı düşünerek geri döndü, öldürülünceye kadar savaşta.”*⁶⁸ Yine bir kisi Resulullah’a gelip, ehit olduğuındaki diğer müminlerin neden kabirde imtihan edildiğini sorar. O’da (sav) şöyle cevap verir: *“İmtihan olarak ehidin başının üstündeki kılıç parıltısı yeterlidir.”*⁶⁹ Bu iki hadisten anlaşıldığına göre savaş esnasında sabrederek ehit olan mümin Allah katındaki mükâfata sahip olduğu gibi pek çok müminin zorlandığı kabir suallerine de maruz kalmayacaklardır.

⁶⁶ Buhârî “Cenâiz”, 3; bkz. Buhârî “Cenâiz”, 34; “Cihâd ve Siyer” 20; “Meâzî” 26.

⁶⁷ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 14. Bkz. Buhârî, “Meâzî”, 9; “Rikâk” 51; Ebu Dâvud, “Cihâd”, 8.

⁶⁸ Ebu Dâvud, “Cihâd”, 38.

⁶⁹ Nesâî, “Cenâiz”, 112.

Di er bir rivayete göre Peygamber efendimize kimler cennete girecek diye sorulmu Allah Resulü de öyle buyurmu tur: “Nebi cennettedir, ehit cennettedir, çocukken ölen cennettedir, diri diri gömülen çocuk cennettedir.”⁷⁰ Yine Allah Resulü, bizden kim öldürülürse cennetlik olacaktır”⁷¹ derken *Uhud ehitlerinden iki ki inin kefenlenmesi sırasında, “Ben bunlar hakkında kıyamet günü ahitlik yapaca m”⁷² buyurmu tur. Görüldü ü gibi burada da ehidin, peygamber ve ölen masum çocuklarla birlikte cennette oldu u, kıyamet günü peygamberin haklarında ahitlik edece i bildirilmi tir.*

*Buhari’de geçen bir rivayete göre zırhını giyen bir adam Resulullah’a (sav) gelip sava a mı gideyim, Müslüman mı olayım diye sorunca Allah Resulü önce Müslüman olmasını daha sonra da sava a katılmasını tavsiye etmi tir. Adam slam’a girip ehit olunca da Hz. Peygamber; “az çalı tı ama çok sevap kazandı”⁷³ buyurmu tur. Ba ka bir rivayette Peygamber efendimiz, ehidin ölümünden duydu u acının herhangi birinin çimdiklenmekten duydu u acı kadar oldu unu ve akrabalarından yetmi ki iye efaat edebilece ini⁷⁴ belirtmektedir. ehidin kul borcu dı ndaki tüm günahlarının ba ı lanaca mını⁷⁵ müjdeleyen Hz. Peygamber (sav): *Yemin ederek Allah yolunda yara alan bir ki inin kıyamet günü renginin kan renginde ve kokusunun da misk kokusunda olaca mını dâ⁶ haber vermi tir. Bütün bu açıklamalar ehidin az za-**

⁷⁰ Ebu Dâvud, “Cihâd”, 27.

⁷¹ Buhârî, “Cizye”, 1, “Tevhid” 46.

⁷² Buhârî, “Cenâiz”, 72. Bkz. Buhârî, “Cenâiz”, 73-75, 78; “Me âzi”, 26.

⁷³ Buhârî, “Cihâd ve Siyer”, 13, bkz. Müslim, “mâra”, 144.

⁷⁴ Tirmizî, Fedâilü’l-Cihâd”, 25, 26.

⁷⁵ Müslim “mâra”, 117-119; Nesâî, “Cihâd”, 32; Muvatta, “Cihâd”, 31.

⁷⁶ Buhârî, “Vudû”, 67; Müslim “mâra”, 106. bkz. Buhârî, “ehâdât”, 10; “Zebâih ve Sayd”, 71; “Cihad ve Siyer”, 10.

manda çok mükâfat alacağını, günahlarının baskınlanıp cennete gireceğini bildirmektedir.

4. ehitli in Çe itleri ve Hükümleri

ehitler hakkındaki hükümler fıkıh kitaplarının genellikle cenaze, ölüm ve cihat gibi bölümlerinde ele alınmakla birlikte bazı eserlerde ehitlik konusu müstakil bir başlık altında incelenmektedir. Hz. Peygamber (sav)'in ehitlerle ilgili hadislerini de erlendiren bir kısım hanefi alimleri yıkanma ve defin gibi bazı dünyevi hükümleri dikkate alarak ehitli i hakiki ehit ve hükmi ehit olmak üzere iki kısma ayırmı lardır. Buna göre yıkanma, kefenleme, namazını kılma ve defnedilme gibi bazı hükümlerin uygulandı ı ya da sadece ahiret ahkamı bakımından ehit sayılan kimselere hakiki ehit, bu hükümlerin uygulanmadı ı veya dünya ve ahiret hükümleri açısından ehit kabul edilen kimselere de hükmi ehit denilmi tir.⁷⁷ Bununla birlikte slam alimleri ehitleri genel olarak, hem dünya hem ahiret hükümleri bakımından ehit, sadece dünya hükümleri bakımından ehit ve sadece ahiret hükümleri bakımından ehit olmak üzere üç kısma ayırmı lardır.⁷⁸ Kaynaklarda bahsi geçen bu ehit türleriyle ilgili de çe itli hükümler yer almaktadır.

4.1. Dünya ve Ahiret ehidi

Kamil ehit veya sava ehidi de denen bu gruptaki ehitleri u ekilde tanımlamak mümkündür: Müslüman, mükellef ve temiz olan, kesici bir aletle haksız yere öldürölüp kendisine diyet de il kısas gere-

⁷⁷ eyhîzade, Damad Abdurrahman Gelibolulu, Mecmaü'l-enhur fi erhi Mülteka'l-ebhur, n r. Ahmed Hulusi, stanbul 1309, c.I, s. 182; brâhim Halebi, Burhaneddin Muhammed, Gunyetü'l-mütemelli fi erhi Münyeti'l-musallî, stanbul 1281, s. 285.

⁷⁸ bn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dıma ki, Hâ iyetü Reddü'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr erhi tenvîri'l-ebâr fikhı Ebi Hanîfe, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2000, c.II, s. 252.

ken, yaralı iken ba ka bir yere de ta inmamı kimseye dünya ve ahiret hükümleri bakımından ehit denir.⁷⁹ Ba ka bir ifadeyle Allah yolunda savaşırken mürikler tarafından öldürülen veya savaş alanında üzerinde yara izleri olduğu halde ölü bulunan yahut Müslümanlar tarafından zulümle öldürülen bundan dolayı da diyet vacip olmayan ki idir.⁸⁰ Daha ziyade mam-ı Azam Ebu Hanife'nin (150/767) görüşleri esas alınarak yapılan bu ehitlik tanımında, Müslüman olmak, mükellef olmak, cünüplük hayız ve nifas gibi manevi kirlilikten temizlenmiş olmak, zulmedilerek öldürülmüş olmak, kan bedeli gerektirmese de kisası gerektirecek bir şekilde öldürülmüş olmak, harpte yara alıp canlı olduğu halde ba ka bir yere ta inmamı olmak gibi şartlar bulunmaktadır.

Ebu Hanife'den farklı düşünen bazı alimlere göre ise ehitlikte buluşma eren ile ermeyen aynıdır. Zira bali olmayan ki i de Müslüman olarak müriklere karşı savaşta ehit olmuştur. Hz. Peygamber'in Uhud ehitleri hakkındaki uygulamalarından da anlaşıldığına göre adalet gereği buluşma ermeyen de bali olana benzemektedir.⁸¹ Yine bir kısım alimlere göre de ehitlik cünüplük gibi manevi kirliliği giderici olduğu için bu durumda olan kimsenin yıkanması gerekmez. Uhud savaşında ehit olan ve hanımı tarafından cünüplük olduğu bildirilen Hz. Hanzala'nın melekler tarafından yıkanması bu konuda delil olamaz. Eğer delil olsaydı Hz. Peygamber Meleklerin yıkamasını yeterli görmeyip Hz. Hanzala'yı tekrar yıkatırdı.⁸²

⁷⁹ İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, c. II, s. 248-249.

⁸⁰ Abdülganî, el-Ganîmî, ed-Dıma ki el-Meydani el-Hanefi, el-Lübâb fî erhi'l-kitâb, Beyrut ts., c. I, s. 133.

⁸¹ Vehbe Zuhayli, el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletuhu, Dârü'l-Fıkr, Dıma k 1985, c. II, s. 559.

⁸² İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, c. II, s. 247-248.

Canını, malını ve namusunu korurken ya da yol kesicilerle çarpırırken haksız yere öldürülenlerin bu grupta olup olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Hanefi ve Zeydiyye mezheplerine göre bunların tamamı, Hanbeli ve Ca'feri mezheplerine göre sadece e kıyalar tarafından haksız yere öldürülenler bu kapsamda yer alır. Maliki ve Şafilerin çoğunluğuna göre ise bunlar ahiret hükümleri bakımından ehit olmakla birlikte dünyevi açıdan kendilerine ehit hükümleri uygulanmaz.⁸³

Allah katında çok büyük bir mertebeye sahip olan bu grup ehitler hakkında İslam alimleri nasların yanında Hz. Peygamber dönemindeki uygulamaları esas alarak bazı hükümler belirlemiştir. Buna göre bahsi geçen ehitler, üzerinde kandan başka bir necaset yoksa cumhura göre yıkanmaz. ehidin kanlı elbisesi çıkarılıp ayrı bir kefen giydirilmez. Üzerinde temiz olmayan başka eşyalar varsa bunlar temizlenir. Yine üzerindeki palto, ceket, ayakkabı gibi kefen sayılmayan elbiseler ile silah, zırh ve kılıç gibi aletleri çıkarılır. Elbisesi kefen için yeterli değilse sünnete uygun bir şekilde tamamlanır.⁸⁴

Bu guruptaki ehitlerin cenaze namazı konusunda mezhepler arasında ihtilaflar bulunmaktadır. Hz. Peygamber (sav) Uhud ehitlerinin cenaze namazlarını kıldırma dair rivayetleri esas alan Hanefi mezhep alimlerine göre ehitlerin cenaze namazı kılınır. Hanefi mezhebindeki cumhura göre ise bu kısımdaki ehitlerin cenaze namazının kılınmasına gerek yoktur. Zira Kur'an'a göre ehit diri sayılır, ya ayan

⁸³ İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, el-Mugni, thk. Muhammed Halil Herras, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire ts., c.II, s. 535; bkz. Atar, Fahrettin, "ehid", *DA*, İstanbul 2010, c. 38, s. 429.

⁸⁴ Serahsî, İmşeddîn Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Kitâbü'l-Mebsût, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, ts. c. II, s. 49-50; Abdülganî, Lübâb, c. I, s. 133; Vehbe Zuhayli, el-Fikhü'l-İslâmî, c.II, s. 558-559.

ki üzerine de namaz kılınmaz. Ayrıca yüksek mertebede olan ehitin dua ve ifaate ihtiyacı yoktur. Uhud ehitlerinin cenaze namazları kılın-
dığını dair rivayetler ise zayıftır.⁸⁵

Netice itibarıyla Allah yolunda savaşırken meydanında veya zulmedilerek öldürülen mümin kimseler dünya ve ahiret hükümleri bakımından ehit, kamil ehit veya savaş ehidi olarak tanımlanmaktadır. Ahirette çok büyük bir sevaba kavuşacak olan bu tür ehitler cumhura göre yıkanmaz, kefenlenmez ve onların cenaze namazı kılınmaz.

4.2. Dünya ehidi

Sadece dünyevi hükümler bakımından görünümüne göre ehit sayılan kişilerdir. Allah yolunda ehit olmak niyetiyle değil de kalbinde münafıklık olduğu halde riyakâr bir şekilde dünyevi menfaatler ya da ganimet gibi şeyler uğruna dünya manla savaşırken öldürülen kimselerdir. Bunlar dünyevi açıdan ehit hükümlerine tabi olsalar da ahiret hükümleri bakımından gerçekte ehit değildirler.⁸⁶ Afilere göre ganimet malından çalıma, dünyandan kaçma ve gösteri gibi şeyler uğrunda savaşırken öldürülen kimseler de bu grupta yer almaktadır.⁸⁷

Gerçek niyetlerini sadece Allah'ın bilebildiği bu kimseler hakkında görünümeleri dikkate alınıp kamil ehit hükümleri uygulansa da İslam alimleri sadece dünyevi maksatlarla savaşırken öldürülen kişilere ahirette hiçbir sevap verilmeyeceğini belirtmişlerdir. Hem dünyevi hem de uhrevi maksatlarla savaşırken öldürülen kimseye kamil ehit kadar

⁸⁵ Serahsî, Mebsût, c. II, s. 49-50; Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-islâmî, c.II, s. 558-559.

⁸⁶ Muhyî Hilâl es-Sirhân, e - ehîd fi'l-fıkhî'l-islâmî, Men ürâtü Münezzameti'l-islâmî' - a'bî, s.19.

⁸⁷ Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-islâmî, c.II, s. 559-560.

olmasa da ahirette belli bir sevap verilece i söylenmi tir.⁸⁸ Buna göre dünyevi maksatlarla sava ırken öldürülen ki iye görünü üne göre kamil ehit gibi muamele edilse de ahirette ehit mükafatı alamaz.

4.3. Ahiret ehidi

Bahsi geçen bu iki gruptan ba ka, sava dı nda herhangi bir hastalık veya zülüm gerektiren bir olay sebebiyle, nefsini müdafaa ederken, sava yerinden canlı oldu u halde ayrılmı , Allah yolunda ilim ö renirken veya Cuma gecesi ölen kimseler ahiret ehidi olarak⁸⁹ tanımlanmı tır.

Daha geni bir ifadeyle Allah yolunda iken, veba hastalı ndan, karın a rısından, bo ularak, yanarak, güne çarpmasından, bina ve duvar altında kalarak, akci er hastalı ndan, veremden, cüzzamdan, akrep sokmasından, uçurumdan dü erek, sınırları, canını, malını, ailesini korurken, zulme kar ı çıkarken, do ururken, delirerek, yırtıcı hayvanların parçalamasıyla, bine inden dü erek, iffetli oldu u halde gizli a ıktan, emin bir alim olarak, dü man ülkesinde ya da gurbette garip olarak, sava yerinden ayrıldıktan sonra yeme, içme ve tedavisi yapılacak kadar ya adıktan sonra ölen mümin kimselere ahiret ehidi denilmi tir. Bu grup ehitler di er Müslüman ölüler gibi, yıkanıp kefenlenir, cenaze namazı kılınarak defnedilir.⁹⁰

syan etme ya da günah i leme ehit olmaya engel görülmemi tir. Zira taatler sadece küçük günahlardaki kötülü ü iptal etti i için ehit olarak ölen ki i asilik yapmı olsa da ehit sayılır. syanın günahı kendine

⁸⁸ Bkz. Yüce, Abdulhakim, ehitlik ve ehitlerin Hayatı, stanbul 2001, s. 41-43; Atar, “ ehid”, s. 430.

⁸⁹ Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l- slâmî, c.II, s. 561.

⁹⁰ bn Âbidîn, Reddü'l-Muhtâr, c. II, s. 252; Abdülganî, Lübâb, c. I, s. 134; Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l- slâmî, c.II, s. 560-561; Muhyî Hilâl, e - ehid fi'l-fikh'l- slâmî, s. 19-21.

mahsus olmakla birlikte isyan adına ölen kişi ise ehit olamaz. Mesela zina sebebiyle hamile kalan bir kadın bu çocuğu doğururken ölürse ehit olabilir. Ancak aynı kadın bu çocuğu doğurmeye çalışırken ölürse isyanı sebebiyle öldüğü için ehit olmaz.⁹¹

Velhasıl, savaşta ölümcül hastalıklar, tabii afetler, kadınlara ait bazı durumlar, zaruriyyat-ı diniyyeye denilen temel hakları koruma, ilim ve helal kazanç sebebiyle Cuma günü ve gurbette garip bir şekilde ölen mümin kimselere ahiret ehidi denilmektedir.

SONUÇ

İslam inancına göre ehitlik konusunun ele alındığı bu makalede öncelikle etimolojik tahlil yapılarak ehit kavramının Kuran-ı Kerim ile hadisi eriflerde nasıl kullanıldığı belirlenmiştir. Ehitlerle ilgili naslarla İslam alimlerinin konuyla ilgili görüşlerinin değerlendirildiği bu çalışmada sonuçlara varılmıştır:

Hem sözlükte hem de Kur'an-ı Kerim'de hazır bulunmak, bir olaya ahit olmak gibi çeşitli anlamlara gelen ehit kelimesi İslami bir terim olarak Allah yolunda öldürülen mümin kişiye verilen yüce mertebenin adı olmuştur. Bu kavram Kuran'da bizzat ehit kelimesiyle de il Allah yolunda öldürülme tabiriyle ifade edilmektedir. Sahih hadis kitaplarında anlam çerçevesi genişletilen ehitliğin tanımına savaşta ölümcül hastalıklar, tabii afetler ve hakkını koruma gibi çeşitli sebeplerle ölen mümin kimseler de dahil edilmiştir.

⁹¹ Vehbe Zuhayli, el-Fıkhü'l-İslâmî, c.II, s. 561-562.

Kur'an-ı Kerim'deki ilgili ayetlerden anlaşıldığına göre Yüce Allah'ın lütfuyla diri olan ehitlere ölümlerini yasaklanmıştır. Ehitler kabirde cennet nimetlerinden istifade ederler, kendilerine has özel bir alemde yaşıyorlar. Ehitlik makamı dünya makamı ve menfaatlerinden çok daha üstündür. Ehitler dünyadaki sevindiklerinin sevinçlerinden de mutlu olurlar. Allah yolundan cihat edenlerin günahları örtülüp onlara cennet nimetleriyle ödül verilecektir. Ehitler ahirette peygamberler, sıddikler ve salih kimselerle beraber olacaktır. Allah'ın rızasını kazanma amacıyla çıkarılan savaşta ehit veya gazilik sevabı vardır. Başka niyetlerle yapılan savaşta ölenlere ehit denmez. Allah ehitlerden cennet karınlığında can ve mallarını satın almıştır.

Hadis-i eriflerde ilk amada ehit, Allah adının en yüce olması için savaşta an ya da sadece Allah yolunda savaşırken öldürülen kişi olarak tanımlanırken daha sonra gerçekten Allah rızası için ehit olmak isteyen fakat savaşta hastalık veya musibet gibi çeşitli sebeplerle ölen kişiler de bu kapsama dahil edilmiştir. Bu durumda sağlam iman ve Allah'a sadakat üzerinde öldürülen mümin kişiler de ehit olmakla birlikte ahirette amellerine göre farklı derecelere sahip olacaktır. Ne var ki kalbinde ehitlik niyeti taşımayan kişiler Allah yolunda öldürülmüş görünse de gerçekte ehit değildir. Cennette dilediği gibi dolaşarak Allah'ın nimetlerine mazhar olan ehitler tekrar tekrar ehit olmak isterler. Ehitler pek çok müminin zorlandığı kabir suallerine de maruz kalmazlar. Peygamberler ve masum çocuklarla birlikte günahları bağışlanıp cennete girecek olan ehitler kıyamet gününde peygamber ehitlik edecektir.

Ehitler dünya ve ahiret hükümleri bakımından ehit, sadece dünya hükümleri bakımından ehit ve sadece ahiret hükümleri bakımından ehit olmak üzere üç kısma ayrılır. Allah yolunda cihad ederken

savaş meydanında veya zulmedilerek öldürülen mümin kimseler dünya ve ahiret şehidi olarak tanımlanır. Ahirette çok büyük bir sevaba kavuşacak olan bu tür şehitler yıkanmaz, kefenlenmez ve cenaze namazları kılmaz. Dünyevi maksatlarla savaşırken öldürülen kişilerin görünüşüne göre kamil şehit gibi muamele edilse de ahirette hiçbir sevap alamaz. Savaş sırasında ölümcül hastalıklar, tabii afetler, kadınlara ait bazı durumlar, zaruriyyat-ı hamse denilen temel hakları koruma, ilim ve helal kazanç sebebiyle Cuma günü ve gurbette garip bir şekilde ölen mümin kimselere de ahiret şehidi denilmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdülganî, el-Ganîmî, ed-Dıma ki el-Meydani el-Hanefî, el-Lübâb fî erhi'l-kitâb, Beyrut ts.
- Alûsî, Ebü'l-Fadl ehâbeddîn Seyyid Mahmûd b. Abdullah, Rûhü'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azim ve's-seb'i'l-mesânî, Dâru hyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut ts. .
- Atar, Fahrettin, “Şehîd”, D A, İstanbul 2010, c. 38, s. 428-431.
- Cürcânî, Seyyid erif Ali b. Muhammed, et-Ta'rifât, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1985.
- Ebu'l-Bekâ, Eyyüb b. Mûsâ el-Hüseynî, el-Külliyât mu'cemü fî'l-mustalahâti furûgu'l-lugaviyye, thk Muhammed el-Mısırî vd., Messesetü'r-Risale, Beyrut 1998.
- Ebu's-Suûd, Kâdi'l-Kudât ibn Muhammed el- mâdi'l-Hanefî, r âdü'l-akli's-selîmi ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm, thk Abdulkâdir Ahmed Atâ, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadise, Riyâd ts..

- Elmalı'lı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, Eser Ne riyat, stanbul 1979.
- Ezherî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed, Tehzîbü'l-Luga, tahk.: Abdülhalîm en-Neccâr, ed-Dârü'l-Mısriyye, Mısır 1964.
- Fahredden er-Râzî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, et-Tefsîrû'l-kebir/Mefâtihi'l-gayb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-Ayn mürettiben alâ hurûfi'l-mu'cem, thk.: Abdülhamîd Henrâvî, Dârü'l-Kütübi'l- İmiyye, Beyrut 2003.
- Gürkan, Salime Leyla, " ehîd", D A, stanbul 2010, c. 38, s. 431-433.
- bn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz ed-Dîma ki, Hâ iye-tü Reddû'l-Muhtâr alâ'd-Dürri'l-Muhtâr erhi tenvîri'l-ebâr fıkhi Ebi Hanife, Dârü'l-Fikr, Beyrut 2000.
- bn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed, Mu'cemü Mekâyisi'l-Luga, thk.: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Fikr, Mısır 1979.
- bn Kesîr, Ebü'l-Fida madüddin smail b. Ömer Tefsirü'l-kur'ani'l-azim, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd., Mektebetü Evlâdi' - eyh li't-Türas, Kahire 2000.
- bn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, el-Mu ni, thk. Muhammed Halil Herras, Mektebetu bn Teymiyye, Kahire ts.
- bn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem, Lisânü'l-Arab, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr vd., Dârü'l-Meârif, Kahire, ts.
- brâhim Halebi, Burhaneddin Muhammed, Gunyetü'l-mütemellî fi erhi Münyeti'l-musallî, stanbul 1281.

- Kuran Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2007.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b Ebi Bekir, el-Câmi li ahkâmî'l-Kur'an ve'l mübeyyinü lemâ tedammenahü mine's-sünneti ve âyi'l-furkân, thk. Muhammed Rahvan Arkusûsî, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2006.
- Muhammed Fuad Abdülbaki, el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, Matbaatü Darü'l-Kütübü'l-Mısriyye, Kahire 1364.
- Muhyî Hilâl es-Sirhân, e - ehîd fi'l-fikhî'l- slâmî, Men ürâtü Münezza-meti'l- slâmî' - a'bîyy, ts.
- Râgıb İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân, thk.: Muhammed Seyyid Keylânî, Dârü'l-Ma'rife, Beyrut ts.
- Serahsî, emseddîn Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed, Kitâbü'l-Mebsût, Darü'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
- Seyyid Kutub, Fî Zilâli'l-Kur'ân, Dârü' - urûk, Kahire 2003, c. 4, s. 499.
- eyhîzade, Damad Abdurrahman Gelibolulu, Mecmaü'l-enhur fi erhi Mülteka'l-ebhur, n r. Ahmed Hulusi, İstanbul 1309.
- Taberî, Ebû Cafer bn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûsi ve'd-Derâseti'l-Arabiyyeti ve'l- İslamiyyeti, Kahire 2001.
- Tehânevî, Allâme Muhammed Ali, Mevsûatü ke âfi ıstılahâti'l-funûn ve'l-ulûm, thk.: Ali Dahrûc vd., Mektebetü Lübnan, Beyrut 1996.

Topalo lu, Bekir, “ ehîd”, D A, stanbul 2010, c. 38, s. 428.

Vehbe Zuhayli, el-Fikhü'l- slâmî ve edilletuhu, Dârü'l-Fikr, Dıma k 1985.

Wensinck, Arent Jean, el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfazi'l-hadisi'n-nebevi,
Leiden : E. J. Brill 1955.

Yüce, Abdulhakim, ehitlik ve ehitlerin Hayatı, stanbul 2001.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs,
tahk.: Abdülalîm et-Tahâvî, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Ku-
veyt 1984.

Zebîdî, Seyyid Muhammed Murtazâ, Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs,
tahk.: Abdülalîm et-Tahâvî, Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, Ku-
veyt 1984.

Zemah erî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b.Ömer, Esâsü'l-Belâga, thk.: Mu-
hammed Bâsil Uyûnussûd, Dârü'l-Kütübi'l- İmiyyer, Beyrut
1998.

Zemah erî, Ebü'l-Kasım Carullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, el-
Ke âf an hakâikı gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîli fî vü-
cûhi't-te'vîl,thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd vd., Mektebetü'l-
Ubeykân, Riyad 1994.